

Nagy Péter

Munkajog és biztosítás a patriarchális viszonyoktól az államosítás kezdetéig

Bódy Zsombor: Az ipari munka társadalma – Szociális kihívások, liberális és korporatív válaszok Magyarországon a 19. század végétől a második világháborúig.

Budapest, Argumentum Kiadó, 2010. 253 o.

Ha az olvasó kézbe veszi Bódy Zsombor *Az ipari munka társadalma* című munkáját, a címlap alapján valószínűleg hosszas fejtegetésre számít az iparosítás által okozott új típusú gondokról, feladatokról, valamint az ez által megváltozó társadalmi viszonyok struktúrájáról, helyzetéről. Az első oldalakat elolvasva azonban megértjük, hogy Bódy – a mélyebb társadalmi összefüggéseket is érintve – a kor ipari társadalmának összetett problematikájából csak egy szeletet választ ki, a munkához kapcsolódó intézményrendszer kialakulását és változását a 19. század közepétől a második világháború végéig. A nemzetközi és hazai szakirodalom releváns köteteit, számos levéltári és nyomtatott forrást széleskörűen feldolgozó szerző több, kisebb tanulmány után szintetizálta megállapításait ebben a kötetben. A munka számos új megközelítést és problémafeltevést tartalmaz, melyekre az alábbiakban szeretnék reflektálni. A könyvből megismerhetjük a kor munkaügyi vonatkozású nézeteit, terveit, a megszülető rendelkezéseket a patriarchális szemlélettől az államosítás korának kezdetéig. A munka nagy előnye, hogy hosszan elemzi az egyes korszakok uralkodó társadalompolitikai elképzeléseit, ütköztetve egymással az eltérő véleményeket. Nemcsak a kormányzati elgondolásokkal foglalkozik, hanem ismerteti az ellenzéki felvetéseket is, valamint az érdekképviselők, és nem utolsósorban a korabeli szaktekintélyek és egyesületeik álláspontját. Vizsgálja, hogy az egyes korokban milyen ereje volt az egyes szervezeteknek, valamint hogy milyen hatást tudtak gyakorolni a döntéshozókra, érthettek-e el különféle eredményeket akár más csoportokkal szemben is. Mindezek a dolgozat előnyeire válnak, sőt talán néha túlságosan is részletezi a szerző az egyes nézetek közötti csatározásokat.

A munka gerincét a betegség-, baleset- és nyugdíjbiztosítás létrejöttének történeti áttekintése és elemzése adja. A témát Bódy a szükséges mértékben kimeríti, azonban emellett szívesen olvastam volna többet a kisebb horderejű, de mégis jelentős munkavédelmi jogszabályok megteremtéséről, a körülöttük zajló polémiákról is. A családi pótlék, a minimálbér bevezetésének, a munkaidő lerövidítésének körülményei is mélyebb vizsgálatot érdemeltek volna, mivel ezek is jelentősen befolyásolták az alkalmazottak és munkavállalók mindennapjait, és meghatározó változást jelentettek a korábbi időszakokhoz képest. A könyv kapcsán nemcsak tartalmi szempontokból tehetünk kritikai észrevételeket. A szöveg gondozása, áttekintése alaposabb szerkesztői munkát igényelt volna, amelynek hiánya sajnos csökkent a mű értékét.

Habár a dolgozat legfőbb célja, a munka intézményrendszerének elemzése, szívesen láttam volna illusztrációkat, képeket a korabeli ipari társadalomról, életmódjukról, munkahelyi viszonyaikról, esetleg megmozdulásokról, sztrájkokról. Ez tovább növelhette volna a munka szakmai értékét.

A munka első része színvonalas elméleti bevezetőt tartalmaz a vizsgált időszak elképzeléseiről, munkajogi elképzeléseiről. Bemutatja az európai kontinens gazdasági

szempontból meghatározó államainak szociális és munkaügyi rendeleteit, amelynek során később a magyar viszonyokat szembe tudjuk állítani a nemzetközi trenddel, valamint jobban megérthetjük, hogy melyik külföldi ország példáját követi hazánk törvénykezése. A szerző a munkát, a társadalmi integráció egyik legfontosabb tényezőjeként mutatja be. Hosszasan elemzi a vizsgált időintervallum társadalmi reformjának nemzetközi és hazai képviselőinek tevékenységét, álláspontjaikat. Láthatjuk, hogy Magyarország meghatározó szakemberei mennyire tagozódtak be az európai szellemi áramlatokba és azok milyen hatást gyakoroltak rájuk, vagy esetleg mennyire haladtak más pályán.

Bódy Zsombor könyve az ipari forradalom hazai kezdeteitől vizsgálja a munka intézményrendszerének kialakulását. A 19. század közepén meginduló nehézipari fejlesztések során kialakuló munkaadó és munkavállaló közötti viszony patriarchális volt, melyben az uralkodó liberális szemlélet alapján kevés szerepe volt a törvényi szabályozásnak. A szerző jól érzékelteti ezt a korszellemet, melyben a „morális kötelekeknek” még sokkal nagyobb fontossága volt, mint a szerződéseknek. Bódy úgy véli, hogy a szabályozatlan viszony azonban korántsem jelentette azt, amit a kor bírálói sokszor felrőttak, hogy a munkavégzés során a dolgozók ki voltak téve a gyárvezetés önkényének. Az elképzelés adottnak vélte a közöttük lévő egyenlőtlenséget, amelyben a két felet magánjogi kapcsolat fűzte össze. A szerző állításával alapvetően egyetértek, mivel a gyárpar kiépülésének kezdetén még sokkal nagyobb szerepe volt az előző időszakokból eredő személyes kontaktusnak és magánjogi viszonyoknak az érintkezésben, mint az állami bürokráciának. A gyárpar fejlődésével azonban ez a modell elveszítette létjogosultságát, és hazánkban is a külföldi gondolatok hatására a magyar szakértők és politikusok a társadalmi integráció új útjai felé vették az irányt. A döntéshozók előtt két lehetőség állt: a munkásvédelmet preferáló angliai irány, vagy pedig a biztosítást előnyben részesítő német elképzelések. A magyar kormányzat az utóbbit választotta. Bódy – mint már korábban jeleztem – részletesen beszámol a biztosításpolitikai bevezetésének hazai kezdeményezéseiről, a kormány és a különböző érdekkörök, egyesületi körök közötti vitákról, nézetkülönbségekről. Nagyon részletesen ír arról, milyen szerepe volt az érdekképviselőknek abban, hogy a balesetbiztosítási törvényt, hogy tudták először levetetni a napirendről. A rendelkezés az iparegyesületek szembenállásán bukott meg és csak majdnem két évtizeddel később vezették be, mivel a vállalatoknak ez jóval több kiadást jelentett volna, mint a korábbi időintervallumokban. Az olvasó megfelelő, az érdekelt felek szempontjait is figyelembe vevő képet kap, melyben láthatjuk azt is, hogy kiknek volt olyan befolyása a korban, amely egyes törvények életbelépését is meg tudta akadályozni. Bódy ebben a fejezetben ír egy rövid összefoglalást is az egyes munkavédelmi törvények bevezetése körül kialakult nézeteltérésekről, melyeket legfőképp a munkaadók elleneztek. Sok esetben megtalálható a társadalombiztosítás kiterjesztésénél indokként a baloldali mozgalmak megerősödésének megakadályozása. Ezzel szemben a 19. század végétől, ha még gyengék is voltak, léteztek munkásmozgalmi szervezetek. A tanulmányból ezért hiányolok egy rövid ismertetőt a korabeli dolgozói szerveződések helyzetéről, valamint arra vonatkozóan, hogy a kormányzat ezen szándéka teljesült-e vagy esetleg ellenkező hatást váltott ki. Úgy gondolom természetesen, hogy nem ez volt a fő ok a biztosításrendszer felállítására, és egyetértek azzal is, hogy a kormányzati szakemberek a nyugati-európai mintákat és elveket politikájuk részévé tették, azonban szükséges lett volna ezt a kérdést is

talán érintőlegesen említeni. A kötet ezen kívül csak röviden szól a biztosításpolitikáról rövid és hosszú távú eredményeiről, amelynek hozadékáról véleményem szerint szintén lehetett volna egy rövid elemzést készíteni. Ezt már csak az is indokolja, hogy ezek a szociális lépések - egyetértve a szerzővel - hatalmas változásokat generáltak a társadalmi integráció, és természetesen a mindennapi élet szempontjából a munkás és tisztviselőrétegben. Az általános megállapítással azonosulva én is úgy gondolom, hogy a századfordulón meginduló változások voltak a később kialakuló jóléti rendszer alappillérei.

Különösen érdekes Bódy megállapítása, miszerint a szakszervezetek, és a munkásmozgalom által befolyásolt egyesületek, szervek az első világháború időszakában váltak meghatározóvá. A kormányzat felismerve jelentőségüket rájuk bízta az ellátás, a munkaközvetítés számottevő részét és további fontos feladatokat a háttérben, amelyekben fokozatosan egyre nagyobb befolyásra tettek szert, kihasználva az itteni pozíciójukat. Végeredményben itt alapozták meg, hogy 1918-ban 1 milliós tömegpárttá váltak a szociáldemokraták, s a szakszervezetnek is rohamosan megnőtt a tagsága, mivel a munkások a különféle kedvezmények miatt érdekeltek is voltak, hogy belépjenek. Bódy gondolatmenetét teljesen elfogadhatónak tartom, mivel példákkal is alátámasztva jól látható, hogyan tudták a baloldali szervezetek ezeket a lehetőségeket kihasználni, nem mellesleg tényleg viszonylag megfelelően elvégezve a kormánytól átruházott feladatokat.

A szerző csak néhány oldal terjedelemben foglalkozik a Károlyi – kormány és a Tanácsköztársaság munkajogi rendelkezéseivel. Kitér arra, hogy a korábban a munkaadók és a munkavállalók között kialakult viszonylagos egyensúly ekkor az utóbbiak javára felborult, így most már a szakszervezetek és a baloldali egyesületek kerültek előnyösebb helyzetbe ebben a tekintetben. A demokratikus és a diktatórikus kormányzat között ebben a tekintetben nincs különbség Bódy szerint, sőt meggyőző példákat hoz fel arra, hogy a Tanácsköztársaság bizonyos intézményeinek csírái 1918 után, sőt több esetben már a világháború alatt megjelentek. Az elmúlt több mint fél évszázad gyakorlatához képest törés következett be, különösen a kommunisták hatalomra kerülése után, amelynek során új és gyökeresen más szempontok kerültek előtérbe a munkáspolitikában. Bódy ugyan utal ezekre, azonban véleményem szerint jobban ki lehetett volna domborítani a megváltozott irányokat, sokkal több példával és mélyebbre fűrő elemzésekkel, ugyanúgy, mint azt a biztosítási rendszer bevezetésénél tette. Úgy véli, hogy a Tanácsköztársaság intézkedései „a maguk egyoldalúságával” felszámolják a munka intézményrendszerét. Véleményem szerint ez így van, ha az addigi gyakorlatot nézzük, azonban érdemes lett volna jobban szembeállítani a két eltérő módszert. Igaz, hogy számos elképzelés törvénybe iktatására nem is maradt idejük, mégis azt gondolom, hosszabb elemzést kívántak volna meg az akkori hatalom birtokosainak és köreiknek elképzelései.

A Tanácsköztársaság bukása és a trianoni békeszerződés megkötése után ismét egy éles cezúra következett be a Horthy-rendszer időszakában. A munkavállalók intézményei jelentős befolyásvesztést szenvedtek el, de a Gyáriparosok Országos Szövetsége súlya is meghatározó mértékben csökkent a kormányzati politikában. A kormányzat fogadókészsége azonban továbbra is megmaradt a nyugat-európai tendenciák irányában, mutatja ezt a bő elemzés a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal és a magyarországi szervezetek kapcsolatáról. A kormányzat bevezette a nyugdíjbiztosítást, erről és a társadalombiztosítás későbbi, a

világgazdasági válságban jelentkező problémáiról ismét részletes és minden fontos tényezőre kiterjedő értékelést olvashatunk.

Az 1930-as évek második felében a kormányok a korporativizmussal kísérleteztek Magyarországon. A társadalombiztosításhoz hasonlóan véleményem szerint jobb lett volna, ha több ismeretet kapunk az európai példákról és a hazai elképzelésekről. Ezen kívül még fontosabbnak tartanék egy hosszabb elemzést a korszakban elfogadott munkásvédelmi törvényekről, már csak azért is, mivel ezeknek elfogadásához a munkaadók a korábbi időszakokban – mint láttuk – folyamatosan akadályokat gördítettek. A minimálbér elfogadása, a családi pótlék és a rövidebb munkaidő annyira lényeges mozzanatok a szociálpolitikában és az ipari társadalom életében is, hogy szükségesnek tartottam volna, ha a szerző mélyebben is vizsgálta volna e kérdésköröket.

Összességében úgy vélem, hogy a szerző a munkájával elérte kitűzött célját, az eltérő véleményeket, szempontokat is bemutatva színvonalas elemzést készített a munka intézményrendszerének kialakulásáról, működéséről és folyamatos átalakulásáról. További előnye munkájának, hogy mindezt nemzetközi kitekintésben teszi, így össze tudjuk hasonlítani a hazai és a nyugat-európai tendenciákat, elképzeléseket is. Véleményem szerint fontos összefoglaló munka született, annak ellenére is, hogy maradt néhány olyan problémakör, ami további kutatásokat tesz szükségessé.